

Ağaç Kültürünün Malatya Merkezdeki Bazı Örnekleri

Some Examples of The Tree Cult In Malatya Center

ÖZET

Tarihte, yaşanan bölge insanları inançları gereği bazı uygulamaları tatbik etmişlerdi. Bunların bir kısmı bugün terk edilmişse de bazıları hâlâ devam etmektedir. Türk inanç sisteminde yer alan ağaç kültü de geleneksel olarak varlığını sürdürmektedir. Türkler mevcut ilk inançlarından başka bir dine dâhil olsalar bile eski inançlarını yeni dinlerine adapte edebilmektedir. Böylece geçmiş inanç unsurları kaybolmadan yeni dinleri ile yaşatılmaktadır. Ağaç kültürünün, Malatya merkezdeki örneklerinden bazıları çalışma konusu oldu. Malatya'daki ağaç ziyaretlerinin otuz, kırk yıl öncesine göre azalması söz konusudur. Bunda ziyaret alanlarının şehirleşme sonucunda ağaçların yok edilmesinin yanında inanca bakışın zayıflamasından kaynaklanmaktadır. Kent dışındaki ziyaret ağaçları ise yerlerine ihtiyaç duyulmamasından dolayı özelliğini korumaktadır. Malatya ağaç kültürüne ait yazılı ve sözlü kaynaklar ile ziyaret esasındakilerin anlatılarına da yer verildi. Dilek amaçlı gelenlerin kendilerini ifade etmekten kaçındıkları dikkat çekmektedir. Ağaç kültü ziyaretçilerin yoğunluğu kadın ve getirdikleri çocuklar oluşturmaktadır. Erkeklerin ağaç kültürüne inançları kadınlara göre daha az gözlemlendi. Ziyaretçiler, dileklerinin yapıldığı mekânların dini bir hüviyetin bulunduğunu ve bu nedenle isteklerinin buralarda dilendiğini vurgulamaktadır. Malatya merkez ziyaret amacı taşıyan ağaçlar; çınar, ardıç, dut, alıç, davin, meşe türünü kapsamaktadır. Ağaçların olduğu yerde mezar veya ermiş birinin olduğu inancı bulunmaktadır. Ziyaret için gelinen ağaçlar altında hangi dileğe niyetlenmişse sesli veya sessiz dilenirdi. Ağaçlara ziyaret için gelmesinde; sıkıntidan kurtulmak, dua, şifa, huzur, kısmet, dilek, maddiyat, iş, çocuk isteği gibi çeşitli olmaktadır. İsteğini ağaç dallarına veya gövdesine dua eşliğinde bezin bağlanmasıyla tamamlanmaktadır. Dileğinin gerçekleşmesi halinde adak sözü de verilmektedir. Ağaç etrafında yemek getirilerek yenildiği gibi bazı gıdalarda alana bırakılırdı. Ziyaret sahasındaki taş, su, toprak alınır vücuda sürülür veya götürülürdü.

Anahtar kelimeler: Ağaç, kült, inanç, ziyaret, Malatya

ABSCART

In history, the people of the region where we live had practiced some practices due to their beliefs. Although some of them have been abandoned today, some of them still remain. The tree cult, which is included in the Turkish belief system, also traditionally continues to exist. Even if Turks are involved in a religion other than their existing first beliefs, they can adapt their old beliefs to their new religions. Thus, the elements of the past faith are kept alive with their new religions without disappearing. Some of the examples of the tree cult in Malatya center became the subject of study. There is a decrease in tree visits in Malatya compared to thirty or forty years ago. In addition to the destruction of trees as a result of urbanization of the visiting areas, this is due to the weakening of the view of faith. Visiting trees outside the city, on the other hand, retain their characteristics due to the fact that their location is not needed. Written and oral sources belonging to the Malatya tree cult and the narratives of those during the visit were also included. It is noteworthy that those who come for the purpose of making a wish avoid expressing themselves. The density of the visitors of the tree cult is women and the children they bring. Men's beliefs in the cult of trees were observed less often than women's. Visitors emphasize that the places where their wishes are made have a religious identity, and therefore their wishes are begged here. The trees that are the purpose of visiting Malatya center include sycamore, juniper, mulberry, hawthorn, davin, oak species. There is a belief that there is a grave or a hermit where there are trees. Under the trees that came for the visit, he would beg with or without voice for whatever wish he intended. When you come to the trees for a visit, there are various things such as getting rid of boredom, prayer, healing, peace, fortune, wish, material, work, child wishes. The request is completed by tying the cloth to the branches or trunk of the tree accompanied by prayer. If his wish comes true, a vow is also given. Food was brought around the tree and eaten, as well as some foods were left in the field. Stones, water, soil in the visiting area were taken, rubbed into the body or taken away.

Keywords: Tree, cult, belief, visit, Malatya

GİRİŞ

Türklerin zamanla yaşadığı ve sonrasında bıraktığı kültür unsurları içerisinde biri de ağaç motifidir. İslam öncesi hayat tarzlarında tabiat unsurları önemli görülmekte ve bunlar kutsallaştırılmış bir yapıdadır. Ehlikitap dinlerin kâinatın yaratılışını izahının yanında diğer toplumların evrenin yaratılışını açıklayan rivayetleri bulunmaktadır. Bu yaratılışın meydana gelmesinde toplumların içerisinde yer aldığı coğrafya önem arz etmektedir. Türk coğrafyası dikkatte alındığında etraflarındaki yapı onların inancının şekillenmesinde tesir etmesi kaçınılmazdı. Coğrafyadaki canlılar, ağaç, dağ, orman, ay, su ve kaya hayatlarının değişik sahalarında görülen anlatılarına giren motiflerdir. Ağaç ile ilgili anlatılar önemli bir yer işgal etmekte destanlar ile anlatılmaktadır.

Dünya uluslarının inançlarında değişik dinlerin unsurlarını takip etmek mümkündür. Bu dinî unsurlar inancın ilkelerinden uzaklaşmış ve dinî hüviyetinden de sıyrılmış bir hâlde kültürel vafsa dönmüştür. Günümüzde kültürel bakiye şekliyle önümüzde duran unsurlar, değişikliğe uğramış dini kalıntılar, evveliyatında kabul gören önemli dini değerlerin esasını oluşturmaktaydı. Bunlar ehlikitap görülmediklerinden dolayı mensup toplulukların zamanla tekâmülü, diğer dinlerin tesiri veya ehlikitaba dâhili ile geçmişteki inanç değerlerinden farklılaşarak mahiyetini değiştirmiştir.

Ayşe Levent¹

How to Cite This Article

Levent, A. (2023). "Ağaç Kültürünün Malatya Merkezdeki Bazı Örnekleri", *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(69):3619-3626. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH.AS.70928>

Arrival: 06 June 2023

Published: 25 October 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Öğr. Gör., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Arapgir Meslek Yüksek Okulu, Bankacılık ve Sigortacılık Programı, Malatya, Türkiye

Türklerin İslamiyet öncesi dinî yapısındaki değerlerin İslam ile uyumlu olduğu kadar aksi görülenleri de mevcuttur. Tekâmül, ihtida gibi sebepler ile ortaya çıkan bu yeni durum eski dinî değerlerin yeni din içerisinde tatbikinde “hurafe” tesmiyesiyle karşılanmıştır. Türkler İslam dini içerisinde yer almasına rağmen belleğinde kültürel birçok unsurların bakiyelerini taşımaktadır. Kök Tengri inancı, İslamiyet ile birlikte önceki uygulamalarını gerçekleştirememişse de inanç tatbikinde Türk ulusunun belleğinde bazı öğeleriyle yerini almıştır. Bu öğeler, tam olarak inanç dışı veya inanç dâhili görülmeyip, “ulûhiyet” vasfı ile “kutsal” addedilmektedir. Bunlar girilen dinin ve kültür dairesinin temsilcisi ve temeli görülmeyen fakat dışında da tutulmayıp, varlığını sürdüren kutsallardır. Kuşaktan kuşağa, bellekten belleğe aktarılan canlı kültür modelleridir(Ergun, 2004: 3-5).

Malatya ağaç kültü çalışmamızda ziyaret mekânları ile alakalı soruların cevabını gelenlerden yeterince almak mümkün olmadı. Vatandaşların çekinceleri kendilerine ait sıkıntıları söylememek gibi bir duyguya sahip oluşudur. Yazılı kaynakların sınırlı yönü sebebiyle rivayet ağırlıklı veya anlatıcıların üzerine kattığı bir bilgiye yönelik olmaktadır.

Kadınların istekleri genelde çocuk sahibi olma arzuları öne çıkmaktaydı. Genç kesimin dilekleri sınav kaygısı ile ilintili olmasıydı. Ağaç kültüne ait ziyaret mekânının bazılarında gidilerek bilgiler alındığı gibi iletişim ve daha önceden çalışılmış kaynaklardan da yararlanma yoluna gidildi.

AĞAÇ KÜLTÜ

“Kült” kavramı; din ve mitoloji sahalarındaki çalışmalarında çokça kullanılmaktadır. Cemiyetlerin inanç sistemlerini tahlili, mevcut kült unsurları ile mümkün olmaktadır. Kült Latince “tapınma” manasını ihtiva etmektedir. Kült, inanca dâhil edilerek takdis edilen tanrıyla alakalı görülerek veya onunla bağlantıyı gerçekleştiren bir aracı olduğuna inanılan takdis edilmiş biçimlerde hayal edilmektedir. Kült vakiasında ilahi kuvvet; hava, su, toprak ve dağ gibi farklı objenin mitlerine ait varlıklarına dağıtılmaktadır. Kültün oluşumunda; korku, inanç, fayda, ihtiyaç, farklılık ve korunma tesiri söz konusudur. İnsan, dünyaya kendini belek yönüyle değil de maddi yönüyle vermesini tesisinde kült temeldir. Kültler, mitolojik inancın yaşama tesirini ayinler ile donatmış, dinî benzerlikler olarak değerlendirilmelidir. Mitolojik düşüncenin esas birimleri olan kültler, biçimlenmiş bir ruhun şahıslatırılmış tasviriyile hikâyeyeleşen ve dinî yapı olarak kurgulanmıştır (Dilek, 2020: 47-51).

İnsanlar, değişik sahalarda çeşitli özellikleri topluluklarında barındırmalarına karşın, inanış ve düşünüş uygulama biçimleri yönüyle ortak tarafları görülebilmektedir. Bu unsurlardan olan “ağaç kültü” toplulukların inanç dairesinde yer almaktadır. Yaşamın sürdürülmesi için gerekli olan su, toprak ve havanın yanında ağaçta kabul görmektedir. Ağaç insanların dünyasında; çoğalma, ilahi bağlantıyı tesis, beslenme, dilek, iyileştirme, cennete varma gibi görevler atfedilmektedir. Ağacı, ilahi mevcudiyet olarak gören topluluklar, bunu uygulamalarının merkezine yerleştirmişlerdir. Yağmur, güneş, hayvanların çoğalması, doğum ve benzeri eylemlerde ağacın tesiri söz konusu edilerek yaşayan bir varlık telakki edilmektedir.

Yaşamı, bilgeliği, sonsuzluğu, gençliği yer altı-üstü ve gökyüzü tabakalarından meydana gelen evreni irtibatlandırmayı belirten kozmik ağaç, Türk inanç dünyasında olduğu gibi diğer inançlar içinde geçerlidir(Ergun, 2004: 17).

Türklerde, ağaç ilahi düzende Kök Tanrı'nın timsalleri arasında sayılmaktadır. Bundan ötürü Türklerde, ağaca karşı duyulan his bir tapınma değil ona gösterilen bir saygı olarak değerlendirilmelidir(Beydili, 2004: 24).

Ülkemizde, yüksek sayılabilecek tepeler ve dağlarda bulunan tek bir ağaç, halk nezdinde kutsiyet bahşedilip, tazim edilmektedir. Mezar, su kaynakları civarındaki ağaçlar ile tek ağaçların olduğu saha takdis edilerek, bu ağaçlara bez (paçavra- çaput)bağlanmaktadır. Kutsal sayılan ağaçlara bez bağlama geleneği Orta Asya Türklerinde çokça görülen bir uygulamadır(Ögel, 1995: 471-472).

“Kozmik ağaç -Hayat ağacı“, Türk kültüründeki yapısıyla, İslamlaşan Türk inanışında da varlığını devam ettirmiştir. Yalnız bulunan ağaç, kuvvet ve gönenc kazandırdığına inanılarak, takdis edilen bir varlık olarak addedilirdi(Boratav, 2012: 30).

Türklerin inancında, orman ve ağaç insan yaşamına etkisi görülen kutsal varlık olarak düşünülmektedir. Ağaçların iyelerini hoşnut kılınca mutlu, refah ve huzurlu olunacağına dair inanç bulunmaktadır. Anadolu'da ağaçlar ile ilgili inanç atalardan gelen bir gelenek olarak sürmektedir. Kayın ağacı Siirt'te takdis edilip ziyaretle bez bağlanmaktadır. Elazığ Keban ilçesi Taşkesen köyündeki yükseltideki tek ağaç kutsal sayılmaktadır. Doğu Anadolu coğrafyasında yalnız bulunan ardıç ve meşe ağaçları takdis edilmektedir. Böyle ağaçlara zarar verilmesi, kırılması tasvip edilmezdi. Türklerin inanç değerlerinde tek ağaçlar Tanrı'nın birliğini simgelemektedir (Kalafat, 2010: 173-176).

Türk inanç sisteminde, ağaçtan meydana gelme motifi birçok kaynaktan yer almaktadır. Oğuz Kağan Destanı'nda ağaç kovuşundaki kız ile evlilik hadisesi dikkat çekmektedir (Çoruhlu, 2002: 111).

Türkler, kendilerini kötülüklerden ve hastalıklardan koruması amacıyla minnet hislerini tek, esirgeyici, yaratıcı ve eşsiz olan Tanrılarına adak ve kurban yoluyla icra ederlerdi. Tanrı'nın rahmet ve bereketini yeniden kazanmak amacıyla Tanrı'yı simgeleyen kutsal saydıkları ağaçlarda merasimler düzenlerlerdi. Merasimlerde dallara bezler bağlanarak, ağaç aracılığıyla Tanrı'ya yakarıшта bulunurlardı. Ağaç, yaşanan dünyayı diğer dünyalar ve Tanrı ile insan arasındaki bağıntıyı sağlamaktaydı. Ağaç inancında kökleri yerin altındaki cehenneme, dalları ise gökyüzündeki cennete varmaktadır. Tanrı'nın cennette olması hasebiyle yakarışını ağaç altında tatbik ederek ulaşabileceği ve dileyişini gerçekleştirebileceğine inanılmaktadır(Ergun, 2004: 374).

İslam, Türkler arasında on ikinci yüzyılda tercih edilerek, tek dinleri olmuştu. Bununla birlikte İslam'ın esasına ilişkin bilgileri yeterli olmayıp, İslam öncesi inançlarını da beraberinde taşımışlardı. İslam evvelki uygulamalarını terk etmeyerek bunları yeni dinlerine adapte etmişlerdi. Yatır ziyaretlerinde mum yakma, bez bağlama, takdis ettikleri ağaçlara tazimde bulunma, sulara, tuza, ateşe ve demir benzeri şeylere karşı hürmet gösterirlerdi (Tanyu, 1980: 105).

Ananevi Türk inanç sisteminde, çaput veya bezlerin ağaçlara bağlanma usulü vardır. Bu tür uygulama kansasız kurban yerine geçtiğinden ötürü istek ya da dileklerinin yerine gelmesini amaçlayan insanlar takdis ettikleri ağaçlara, bağlayarak irtibatlandırmaktaydı. Bağladıkları bez, bağlayanın bedeninin bir kısmını simgelemekteydi. Bağlanan bezler sadece bir parça bez olarak değerlendirilmemekteydi.

Altay, Yakut ve Tuva Türklerine ait şamanların gösterdiği olağanüstü davranışların İslamiyet ile birlikte Türklerin dede, eren, evliya ve ermiş diye nitelendirdiklerinin kerametleriyle paralellik arz etmesi dikkate şayandır. Misal, biçim değıştirme,(dona girme) suda yürüme, gizli bilgilere vakıf olma gibi anlatılar söylenebilir.(Güngör, 2007: 5).

Malum olunduğu gibi din ve cemiyetlerde ağaç, ruh ve ilahların yer aldığı mukaddes varlık şekliyle tasavvur edilmektedir. Meyveleri, renkleri, gölgesi, ateşi, yaprakları, çiçekleri, heybeti ve canlanışı karşısında insan toplulukları ağaca tazimde bulunmuşlardır. Ağacın yararları dikkatte alındığında, beşikten tabuta uzanan kullanımı, ilaç ve sair işlerinde yer alması insanların nazarında mertebesi yüksek tutulmaktaydı(Tanyu, 1976: 129).

Ağaçlar tek ya da çoğunluk orman, koru şekliyle mukaddes addedilerek, genellikle ağaçlar bir hadiseye veya bir menkıbeyle ilişkilendirilmektedir. Yatır, türbe gibi dinî mekânlardaki ağaç veya ağaçlar da mekân ile bağlantılı olarak takdis edilmektedir. Ağaç ile ilişkili davranışlar bir hayli fazladır. Adak ya da niyet amacıyla; bez, iplik, çaput bağlama, giysiden iplik koparıp bağlama, şerit veya kurdele bağlama görülmektedir. Ağaçlarla ilgili başka uygulamalar ise beşik asma, bebekler bağlama, metal çakma, etrafında dönme, oyuktan geçme, kucaklama, konuşma, taş koyma, tedavi, nazarlık, dua okuduğu bezi bağlama, yemek getirip yemek, kurban, para asmak gibi birçok uygulamaları bulunmaktadır.

Ağaç ziyaretindeki dilek olarak genelde şunlar istenmektedir: Rahatsızlıkların giderilmesi, bebek isteği, evlilik, maddiyat, kısmet, bereket, ev, sevgi, iş, belalardan uzak kalma gibi dileklerde bulunmaktadır (Tanyu, 1976: 139-140).

Toplumdaki inanç düşüncesinde büyük zat kültü, yatır inancıyla paralellik arz eder. Kutsiyet atfedilen zat, vefat edince haiz olduğu kerametlerini devam ettirmektedir. Defnedildiği yer, günlük hayatta kullandığı eşyalar, mezarının bulunduğu tepe, dağ, mağara, ağaç ve su ona atfen takdis edilmektedir. Mezar veya türbe civarındakilerde, sırlara sahip telakki edilmektedir(Kalafat, 1999: 16-17).

Malatya'da, ocak, yatır ve adak yerleri halk tarafında rağbet edilmektedir. Buralar ermiş addedilenler ile ilintili olarak değerlendirilir. Mezar, tekke ve türbelerin bulunduğu sahalar takdis edilenlerle ilişkilendirilir. Ocakların fonksiyonu ise derdi olan, acı çeken, ruhi rahatsızlığı ve bunalımda bulunanların şifa umdukları kutsal mekânlardır. Bu kutsal sayılan sahalarda dua, niyaz ve dilek icra edilirdi. Bu yerlerde mum, kibrit ve gaz lambası konulmaktadır. Ağaç dallarına çaput (bez) bağlanırdı. Çaputu bağlama işleminde atılan düğümler ile sıkıntılıların giderileceğine inanılmaktadır. Adanan kurbanlar buralarda et olarak dağıtıldığı gibi yemek yapılarak da topluca yenilirdi(Şentürk, vd. 1995: 83).

Çalışmalar ortaya çıkardığı neticeye bakılacak olursa bin yıldan beri İslam olan Türklerin halk katmanı içinde şaman anlayışının ağaç kültüne bağlılıklarına tesadüf edilmektedir(İnan, 1991: 255).

İnsanların iç dünyasını dışarıdan gelen bazı uygulamalar ile değıştirmek veya ortadan kaldırmak mümkün görülmemektedir. Tarihinde yaşanılarak miras yoluyla aktarılan değerleri bir anda silmenin imkân dâhilinde olmadığına Türklerin kendilerine ait inanç sistemini İslam'ı benimsemesine rağmen hâlâ yaşatmalarını ileri sürülebilir. İslami unsurlar taşımayan bu Türk inanç kültü zaman zaman dışlanmış ve takibata uğramışsa da toplumun geleneğinde sökülüp atılamamıştır. Bu yönüyle bakacak olursak asırlardan beri gelen ve içselleşmiş inançların hangi şartlar tesir ederse etsin ortadan kalkmayacağıdır. Orta Asya Türk inancı, Türklerin varlığının devam ettiği coğrafyalarda, Anadolu'da ve Anadolu'nun bir parçası Malatya'da da gelenekselliğini muhafaza edecektir. Özellikle

küçük yerleşim alanlarında ve eğitim düzeyi orta ve aşağı olan vatandaşlarda bu hissi daha fazla görmek, içsel bağlılıklarının bu kesimde kuvvetli bulunduğuna delalettir.

AĞAÇ KÜLTÜNÜN MALATYA MERKEZDEKİ BAZI ÖRNEKLERİ

Orduzu Çınar Ağacı

Malatya merkez Orduzu- Bahçebaşı semtinde yer alan tarihî çınar ağacı, merkeze yakın bir mesafede bulunmaktadır. Ağacın olduğu sahada epey bir miktar su, gözelerde çıkmaktadır. Ağacın gövdesi takribi yedi metre boyu ise on beş metre civarındadır. Muhtemel yedi yüz veya daha fazla olabilirliği üzerinde fikirler bulunmaktadır. Çınarın gövdesinin zamanla özelliğini yitirerek çürümesiyle oyuklar oluşmuştur.

Çınar ağacı hakkındaki rivayet, Battalgazi ile ilişkilendirilmiştir. Sekizinci asrın ilk yarısında yaşadığı düşünülen Battalgazi'nin hayvanlarına su verdiği bu sahaya taşıdığı çınar çubuğunu suyun yanındaki toprağa dikimiyle gerçekleştiği rivayeti yaygındır. Günümüzde çınar ağacının olduğu alan rekreasyon ile mesire amaçlı da kullanılmaktadır(Malatya İline Ait Anıt Ağaç, Doğal Sit Alanları ve Mağaralar, 2018).

1960 ve 1970'li yıllarda önemli bir mesire ve adak yeri olarak görülen Çınar Ağacı ziyaretlerinde Malatya merkeze yakınlığı da buranın önemini arttırmıştır. Fayton, at arabası ve az da olsa motorlu vasıtalar ile komşular ile birlikte gidilen ziyaret mekanına gerekli tazim gösterilerek geliş maksadına uygun ritüel ile dileklerinin kabulüne niyet edilirdi. Ziyaretlerde beklenen dilekler genellikle ziyaret yerlerinde istisna aynı duyguları kapsamaktaydı. Bunlar; şifa, eşler arasındaki uyum, çocuk sahibi olma isteği, kısmet, iş, ev sahibi olma, sınav başarısı, olumsuz davranışların terki yanında kişinin kendine göre beklentilerini de ziyaretlerde bulmak mümkündür.

Çocuk sahibi olamayan kadınlar, çınarın dip kısmında açılmış bulunan oyuk içerisine girerek geçmek suretiyle evlatlarının olacağını düşünmektedir(Yardımcı, 1993: 286). Çınar ağacının oyuk açıklığında kırklı kadınlar çocuklarıyla birlikte geçtiklerinde rahatsızlıklarının iyileşeceğine inançları vardı. Bir başka uygulamada hasta kadın veya çocuk giysisi oyuktan geçirilerek hastaya giydirilirdi(Oymak, 2013: 179).

Sancaktar Ziyareti (Kırk Dutu)

Malatya Sancaktar Mahallesi cami karşısındaki Çuhadarların evinin bahçesi içerisinde yer alan Kırk Dutu, ziyaret amaçlı kullanılmaktadır. Buraya kırklı bebekler, kırklı hanımlar, bebeği olmayan hanımlar üç hafta Çarşamba günleri gelmekteydi. Gelenler asırlık dut ağacının etrafında dolaşarak bez bağlarlar, çocuk giysileri bırakılır, adak adarlardı. Ağacın oyuğuna girdiklerinde çocuklarının olacağına inanılmaktaydı. Evveliyatında bahçede yiyeceklerde getirilir yenilir ve bırakılırdı. Şu an alan daraldığından dolayı yiyecek faslı yapılmamaktadır N. Akyay, kişisel iletişim, 04 Ocak 2023).

Merdivenler Mahallesi Meşe Ağacı Ziyareti

Battalgazi Merdivenler Mahallesi'nin doğu yönünde yer alan tepelikteki meşe ağacına ziyaret amaçlı gidilmektedir. Meşenin bulunduğu alan taşlarla çevrilmiştir. Mahalleli tarafından ağacın olduğu yerde bir erkek mezarı olduğu inancı görülmektedir. Rivayete göre meşenin bulunduğu tepe ile karşısında yer alan tepede yaşayan birbirlerini seven kız ve erkeğin kavuşmalarının olmayışı hakkındadır. Engellenen kız ve erkeğin kavuşamama acısıyla ölümleriyle tepelere gömüldükleri sonradan erkeğin gömüldüğü Merdivenler Mahallesindeki tepede bir meşenin kendiliğinden bitmesi anlatılmaktadır.

Buraya etraftaki yerlerden gelinerek, kısmetlerinin gerçekleşmesi ve sevdiklerine ulaşma ziyareti amaçlanmaktadır. Meşe ağacına içlerinde tuttıkları dilekler ile bez bağlanılırdı. Etraftaki taşların üstüne taş dizerek dileklerini çıkmasına umarlardı. Beraberinde getirilen yiyecekler yenir ve taşlar üzerine konulurdu(Oymak, 2013: 178).

Boz Ardıç Ağacı Ziyareti

Yeşilyurt Üçgöze Mahallesi hudutlarında 2000 metre yükseklikteki bir tepede anıt ağaç olarak tescillenen boz ardıç ağacı ziyaret edilmektedir. Boz ardıç ağacı civardaki insanlar tarafından ziyaret edilerek dileklerde bulunulmaktaydı. Boz ardıç ağacı altı yüz yaşında boy çap olarak ardıç ağaçlarının çok çok üzerinde boyutlara sahiptir. Ziyaretçiler her ne dilekleri varsa onu dilerlerdi. Mahalle sakinleri atalarından ağacın ziyaret olduğu bilgisini öğrendiklerini belirtmektedirler. Ağaç hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır(B. Demir, kişisel iletişim, 20 Aralık 2022).

Dilek Ağacı (Keşşaf Koca Mezarı)

Malatyalı olan Keşşaf Hoca, farklı yerlerde medrese tahsilini yaptıktan sonra Malatya'ya müderris olarak gelir. Malatya'da tanınan bir sima olmanın yanında halk nezdinde ermişlik mertebesine de ulaştırılır. Naaşı, Malatya Aşağıbağlar Kuyuönü'nde sade bir mezarlıkta metfundur. Keşşaf Hoca'ya ait kerametler de anlatılmaktadır.

Hoca'nın mezarı Perşembe akşamı, Cuma ve Pazar günleri ziyaret edilmektedir. Sair günlerde ziyaret gerçekleştirilmekteyse de yoğunluk bu günlerdedir. Ziyarete gelenler dilekleri her ne ise ona niyet ederler. Ev, çocuk, iş, eş, sıkıntılarında kurtulma gibi niyetlerine göre gelip dualarını etmektedirler. Gelenlerin daha ziyade kısmet ve kavuşma sorunları bulunan gençler teşkil eder.

Ziyaretçiler şeker, bisküvi nevi hediyeleri dağıtır veya mezar üzerine bırakırlardı. Dilek ritüelinde yaktıkları mumu mezarın baş veya ayak kısmına bırakıp, muma bozuk para büyüklüğünde küçük taşlar yapıştırırlardı. Yapıştırılan taşlar mum üzerinde kalırsa dileklerinin kabul olduklarına inanmaktadırlar.

Keşşaf Hoca, ziyaretinde üç Cuma salası esnasında gidilerek dileklere niyet edilirdi. Burada kilit (köçek) üç kez açılıp kapatılması geleneği mevcuttur. Kısmet açma amaçlı bu kilit açma âdetini Cuma namazında camide çıkan ilk kişiye de yaptırılırdı. Çocuk sahibi olmak isteyenler veya çocuğu ile alakalı bir sorunu olanlarında mezarın demirlerine beşiği anımsatacak bezler ile veya günümüzde yaygın kullanılan maskede dileklerininin maddi tasvirini yapmaktaydı(Ö. Fırat, kişisel iletişim, 2 Mayıs 2023).

Mezar üzerine bulgur, pilav ve Hoca'nın mercimekli köfte sevmesinden dolayı bu yemeği de bırakırlar. Gelenlerden bazıları şişeyi mezarda kırarak, mevcut sorunlarından kurtulup bu sorunun bir daha kendilerini rahatsız etmeyeceklerini dilemektedirler. Mezar civarındaki alıç cinsi dikenli bir ağaca bez bağlanmaktadır. İstedikleri gerçekleşince kurban adağını da yerine getirirlerdi(Yıldırım, 2020: 90-91).

Düzyol Dilek Ağacı Ziyareti

Malatya Battalgazi sınırlarında yer alan ziyaret, Düzyol Mahallesi'nde hafif yükseltisi olan alandaki davin(dağdağan, dargun, çitlembik)ağacıdır. Tepelik sahadaki ziyarete gelenler, evlatlarının sıhhatli bulunması, sıkıntıların kendilerinden uzak kalması, evlerinde dertlerin görülmemesi, yuva kurulması ve kısmetlerinin önünde engel teşkil olmaması amacıyla gelip dilekleriyle davin ağacına bez düğümlerlerdi. Beraberinde getirdikleri yiyecek türündekilerini yer kalanları da ziyaret alanına hayvanların yemesi için konulurdu(Oymak, 2001: 68).

Ataköy (Haçova) Hızır Ağacı Ziyareti

Malatya merkez Ataköy (Haçova) Mahallesi'nde Hacı Kalender parkının arka kısmında yer alan ve mahalle sakinlerince "Hızır Ağacı" adıyla bildikleri bir ziyaret vardır. Kökleri, yapılaşmayla beraber kaldırım üzerinde görülen erik ve çam ağaçları ziyaret addedilmektedir. Halkın inanışına göre Hızır'ın(Hıdır) elinin ağaç ile teması olmasıyla ağaçlar kutsiyet kazanmış olmaktadır. Ağaçlar ile ilgili rivayette ise mahallenin yaşlı olanları burada çıkan bir yangında bahçedeki ziyaret amaçlı ağacın yanmadığını bunda da Hz. Hızır Aleyisselam'ın elini ağaca dokundurmasıyla ağacın yanmadığı anlatısına inanılmaktadır(Malatya Son Söz, "Dilekleri İçin Hızır Ağacına Geliyorlar" 25.05.2019).

Ağaç yangın öncesi ahşap evin bahçesinde yer almışsa da şu an kaldırım üzerinde bulunmaktadır. Mahalleye ziyaret için bir hayli dileği bulunanlar gelmektedir. Ziyareti Perşembe akşamını Cumaya bağlayan gün gerçekleştirilmektedir. Malatya'da bu güne Cuma akşamı tabiri kullanılmaktadır. Ziyareti çoğunlukla kadınlar yapmaktadır. Ziyarete gelenler gönüllerinde ne tutmuşlarsa onun gerçekleşmesi için mum yakar dileklerini tutar erik ağacına bez bağlarlardı. Günümüz şartları gereği dilekler genellikle iş, ev, huzur özellikle sınava girecek öğrencilerin annelerinin başarı dilekleri gözlemlenmektedir. Gelenler, çam ağacının gövdesine ellerini sürerek ağacın gövdesini öpme davranışları sergilerler. Küçük taş veya benzeri şeyleri çam ağacının gövdesindeki oyukların içerisine yerleştirmeye çalışırlardı. Yanlarında getirdikleri şeker, lokum gibi gıda türü yiyecekleri lokma niyetine dileklerinden sonra gelip geçenlere ikram ederlerdi.

Ziyaret için gelenlerin sayısının çokluğu karşısında bir rahatsızlık olsa gerek ki erik ağacının alt dalları kesilmiş, mum konulan mermer parçası da kaldırılmış gözükmektedir. Mum yakanlar mumlarını ağacın biraz ilerisinde bina duvarının alt kısmına bırakmaktadırlar.

Sıtmapınarı Babuklu Ziyareti

Ziyaret, Sıtmapınarı mevkiinde Ancarlı yol güzergâhında bulunan mezara atfedilmektedir. Mezar hakkında bilgi bulunmama ile birlikte, yakınında meskûn olanlar evliyaya ait mezarın üç yüz yıldan fazla bir geçmişe sahip olduğunu belirtmektedirler. Ziyaret için Perşembe gelinmekte üç Perşembe gelinmesi adet telakki edilmektedir. Her türden isteği, şifa, çocuk sahibi olmayı arzulayanlar ve dua amaçlı gelinmektedir. Ziyaret ile mezar üzerine mum yakılarak konular, taş parçacıkları iliştilir ve yanındaki duta bez bağlanmaktadır.

Rahatsızlar mezar yanına yatar konumda tutulur, mezar çevresinde birkaç kez tur atılır, derdine derman bulanlar kurban adağını gerçekleştirirler. Komşuları tarafından mezar ile ilgili rivayetler anlatılmaktadır. Mezarda ışık ve ibadetle meşgul bir zatın görüldüğü ifade edilmektedir(Oymak, 1996: 291-292).

Horasan Baba- Çoban Dede Ziyareti

Rivayette, Horasan Bey Horasan coğrafyasında beyliği esnasında yaptığı adaletsizlikten ötürü halk tarafında tasvip görmeyen bir kişiliktir. Horasan Bey rüyasında; cehennemde olduğunu, ahalinin kendisini idam ettiğini ve korku ağırlıklı rüyasının tesiri ile uyandığı sabah, af temennisiyle bütün varlıklarını ve beyliğini terk ederek uzaklaşmıştır. Malatya Yukarı Banazı'ya(Konak)gelerek kaynak suyunun civarında üzüm üretimiyle uğraşarak geçimini tedarik etmiştir. Yukarı Banazı ahalişi onun evveliyatını bilmediği, neden geldiğini anlamadığından dolayı ona ermişlik mertebesi vermişlerdir. Horasan Baba ismiyle civarda tanınmış bağcılık yaptığı su kaynağına “Horata “ ve yetiştirdiği üzüm bağına da Horasan ismi ona atfen verilmiştir. Horasan Baba, bilgeliğiyle yaşadığı çevreye hizmet etmiş ve vefatıyla birlikte Horata suyunun kaynağına defnedilmiştir. Günümüzde mesire alanına giriş kısmında türbesi bulunmaktadır.

Horasan Baba'nın kardeşi Çoban Nebi, kardeşinin izini sürüp onu bulmak isteği ile o da Yukarı Banazı'ya kadar gelmiştir. Beydağı'nda çobanlığı esnasında taşın altındaki sese istinaden uğraş verince taş dibinde muazzam kaynak suyu çıkartmış oldu. Elindeki değneği suya atmış attığı değnek Horata suyunda çıkınca buradaki Horasan Baba mezarı ile kardeşine ulaşmış olmaktadır. Çoban Nebi, kırk gün zarfında vefat edersem beni suyu çıkarttığım göze(Horata suyunun 300 metre yukarısı) defnedilmesini istemiştir. Ermiş olduğu düşünülen Çoban Nebi kırk gün sonra vefat ettiğinde ahali onu çıkarttığı suyun yanındaki mahlep ağacın altına defnetmiştir Bahar mevsimiyle mezarın yanında üç adet gözeden akan sulara ahali “Çoban Dede Gözü” demiştir. Suyun baharla birlikte çoğalarak akmasıyla ahali mezarın olduğu mahlep ağacına dilek tutarak bez bağlamaktalar. Gönüllerinde tuttıkları olunca kurban kesip, yemek yapıp, dağıtırlardı.

Horasan Baba ziyaretinde attıkları taş türbenin taşında durursa dilekleri kabul olmuş varsayılır. Ziyaretlerde beklenti; şifa, bebek sahibi olmak, iş, para gibi istekler dilenmektedir (Kavcar, vd. 1988: 230-232).

Bahri(Erenli) Meşe Ziyareti

Battalgazi sınırlarında yer alan Bahri(Erenli) mahallesi doğu istikametindeki yükseltide mevcut meşe ağacı ziyaret olarak kullanılmaktadır. Meşe ağacının bulunduğu tepelik sahada gözükken ağaç yapısı yoktur. Ziyaret mekânı çevrede görülebilecek seviyede konuma sahiptir.

Ziyaret civarında meskûn olanlar; istek, huzur, dertlerine derman, hastalıklarından kurtulma ve dua için uğramaktalar. Meşenin çevresi taşlar ile korumaya alınmıştır. Meşe altında yatılır, oturulur, taşlar ile beden rahatsız olan yerleri ovulur. Meşenin dibindeki toprak şifa olsun dileğiyle yenilir. Dileklerini tutarak, bezi meşeye düğümlerlerdi. Yemek yenir, yemeğin bir kısmı taşların üzerine bırakılırdı. Ağacın herhangi bir kısmını ziyana sokacak davranışı doğru bulmazlardı(Oymak, 1996: 294-295).

Süfellez(Sufi İlyas) Ziyareti

Malatya merkez Çavuşoğlu Mahallesi ve İlyas Mahallelerinin kesiştiği Taşhoron (Surp Yerrortutyun) Kilisesi civarında dut ağacı ve kaynak suyun olduğu bir mekân ziyaret amaçlı gelinmekteydi. Dut ağacının olduğu alanda bir büyük sayılacak taş da bulunmaktaydı. Ziyaret rahatsızlığı olan, bebek sahibi olmak isteyen, şifa arayan, aile içi huzuru isteyen ve sair dilekleri için gelinirdi. Perşembe akşamı özellikle ziyaret edilirdi. Taş üzerine mum yakılır istekleri tutulurdu. İlyas isimli o civarda tanınan bir zata atfen onun yaşadığı yer ziyaret amaçlı kullanılmıştır. Hakkında bilgiye ulaşılamadı(Ö. Çimendağ, Kişisel iletişim, 10 Ocak 2023). Ziyaret alanı yapılaşmayla birlikte işlevini yitirdi.

Kara Köynek(Gömlek) Ziyareti

Malatya merkez Cirikpınar Mahallesi çevre yolu altında ağaçların olduğu bir ziyaret mekânıydı. Siyahımsı renkte kaynak su ve söğüt, kavak ağaçlarının yer aldığı alan ziyaret amaçlı kullanılmaktaydı. Suyun içilmesiyle birlikte midede bir yanma ve kasılma benzeri rahatsızlık vermekteydi. Suya ayaklar sokulunca ayakların görüntüsü iri ve kaba gözükmekteydi.(Fiziğin kırılma indisi ile alakalı bir durum.)

Ziyarete suyun etrafındaki kavak ve söğüt ağaçlarına bez bağlanır dilek tutulurdu. Bu ziyarete hangi derdi veya isteği varsa onun için dileğini bez bağlayarak dilerdi(Ö. Çimendağ, kişisel iletişim, 10 Ocak 2021). Ziyaret alanı yapılaşmayla birlikte yok oldu.

Hatçe (Hatice)Ana Ziyareti

Malatya merkez Çilesiz Mahallesi içerisinde geçen Horata suyunun kenarındaki dut, söğüt ve diğer ağaçlardan mürekkep ziyaret amaçlı gelinmekteydi. Her ne dilek isteğiyle gelinirse burada dualarıyla birlikte dileklerini söğüt ağacına bez bağlayarak yerine getirirlerdi. Dileklerinin kabulü ile adaklarını da icra ederlerdi.

Bu ziyaretin bulunduğu sahadaki ağaçların kesilmesi esnasında mahalleli kadınların karşı çıkışı olmuştur. Yakacak ihtiyacı olan yoksul bir kadın için ziyaret alanındaki ağaçların kesilip verilmesi sırasında mahallelinin tepkisine rağmen ağaçlar kesilmişti. Hatice Ana, o çevrede eskiden var olmuş çevredeki kutsallaştırdığı bir kadın olarak anlatılır. Bu ziyaret mekânı özelliğini sonradan kaybedecektir(N. Akyay, kişisel iletişim, 14 Ocak 2023). Ziyaret sahası günümüzde yapılaşmayla ortadan kaldırıldı.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Malatya merkeze bağlı (Battalgazi ve Yeşilyurt) ağaç kültürüne ait on üç ziyaret incelenmiş olup, bunların ulaşılabilen bilgileri ışığında uygulamalarından bahsedilmiştir. Bu ağaç kültürü içerisinde kutsiyet atfedilerek bez bağlanan ağaçlar; çınar, dut, meşe, ardıç, alıç, davin, çam, erik, mahlep, söğüt ve kavak türüdür. Ağaçlara kutsiyet kazandıran unsurlar ise altında veya civarında bulunan yatır, türbe ve mezarın ermiş kişilikle bağdaştırılmasından kaynaklanmaktadır. Kansıız kurban usulünün uygulamasını Orta Asya Türk topluluklarının yanında Malatya’da da görmek geleneklere bağlılığın hâlâ devam ettiğine işaret eder. Malatya’da çevresinde bulunan tek ağaç, kaynak su ve yatır üçlemesi halk inanışlarında belli bir ritüelin çıkmasına ortam hazırlamaktaydı. Bunda daha önceki tecrübelerinde rolü elbette görülmektedir. Anadolu’ya geldiğinde kendilerine ait unsurları, şartlar müsait ve coğrafyada elverişliyse geleneksel olarak tatbik etmektedirler. Böyle bir inanç yapısı ile yaşama kültürüne sahiptirler.

Eski Türk inanç değerlerinin Anadolu’da izleri olarak yaşatılan erenlerin vefatlarından sonra da insanlara yardım edebilecek kudretlerine olan anlayıştan gelmektedir. Bundan dolayı ağaç kültürünün Malatya’da da diğer yerlerde olduğu gibi bu inancın yaşatılmasını sağlamaktadır. Malatya’da şehir merkezi hudutlarında yer alan çoğu ağaç kültürü ziyaretleri yapılaşmayla beraber yok olmuş bazılarının isimleri dahi unutulmuştur. Yapılaşmayla birlikte kaybolan merkezdeki Süfellez, Kara Köynek ve Hatçe Ana ağaç kültürü gösterilebilir.

Malatya’da ağaç kültürüne bağlılıkları görülen kesim daha ziyade belli bir yaşın üstünde olanları kapsamaktadır. Hayat şartları ve teknolojik gelişmelere bağlı ortaya çıkan düşüncenin yanı sıra İslam dininin tesiri de bu inancı zayıflatmaktadır. Hurafe olarak telakki edilse bile bu düşüncede olanların ziyaretlerde dilekleri için dua ettiklerine de rastlanılmaktadır. Burada sıkıntı veya her ne isteği varsa hurafe olarak addettiği yerde medet ummakta oluşu içlerindeki eski izlerin ifadesi olarak açıklamak belki mümkün olabilir.

Malatya’da ağaçlara bez bağlamayı bidat sayanların olduğu gibi bunu eski Türk inancı ile ilgili olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Ziyaret kültürünü İslam dışı görenler varsa da bu kültüre inananlar ise oradaki kutsallık vasıtasıyla dilek ve dualarının makbul görüleceğini ve bura yoluyla Tanrı’ya yakınlaşacaklarına inançları vardır.

Malatya’daki ağaç kültürüne dâhil olanların çoğunluğu kadınlardan teşkilî söz konusudur. Anlatılar yoluyla kadınlar, kendi istek ve sıkıntılarının giderilmesini ağaç kültürüne bağlayarak ulaştığını ifade etmesi bu tür söylencelerin itibarını arttırmaktadır. Rahatsızlığı veya derdinin çözümünü gitmiş olduğu ağaç kültürü ile ilişkilendirip ona izafe edebilmektedir. Kadınların bu külte inançlarının fazlalığı sözlü kültür geleneğini devam ettirme arzusunda bulunduğu kanıttır.

İnsanların fiziki veya ruhi rahatsızlıklarının yanında maddî isteklerinin giderilmesinde bu yola başvurmasını izah etmek günümüzde kolay olmamaktadır. Bu bir iman meselesidir. Çözümüne bu şekilde ikna olunan inancın gücü elbette tartışılmazdır.

KAYNAKÇA

Beydili, C. (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. (Çev. Eren Ercan). Ankara: Yurt Kitap-Yayın.

Boratav, P. N.(2012). *Türk Mitolojisi Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. (Çev. Recep Özbay). Ankara: BilgeSu.

Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Dilek, İ. (2020). Kült Kavramı ve Söz Kültü . *Bilig*, 95, 47-77 . DOI: 10.12995/bilig.9503

İnan, A. (1991). *Makaleler ve İncelemeler II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Güngör, H. (2007). Geleneksel Türk Dininden Anadolu’ya Taşınanlar. (Ü. Şavk ve diğerleri Yay. haz.), *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler*. (s. 1-6), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Kalafat, Y. (1999). Türkiye’de Halk İnançları ve Alevilik. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 9, 15-20.

Kalafat, Y. (2010). *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Berikan Yayınevi. Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Kavcar, C.ve Yardımcı, M. (1988). Efsanelerimiz İnönü Üniversitesi Efsane Derleme Yarışması. Malatya: İnönü Üniversitesi Basımevi.

Malatya İline Ait Anıt Ağaç, Doğal Sit Alanları ve Mağaralar (2018). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

https://webdosya.csb.gov.tr/db/malatya/menu/malatya-sit-alanlari-brosur_20181008095935.pdf

Malatya Son Söz, “Dilekleri İçin Hızır Ağacına Geliyorlar” 25.05.2019

<https://www.malatyasoz.com/dilekleri-icin-22094-haberi> (Erişim Tarihi: 13.01.2023).

Oymak, İ. (1996). Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1, 287-300.

Oymak, İ. (2001). Eski Türk İnanışlarından Ağaç Kültünün Malatya'daki İzleri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6,55-74.

Oymak, İ. (2013). *Malatya Ziyaret Kültürü ve Ziyaret Yerleri*. İstanbul: Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları.

Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi II (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Şentürk, A. ve Gülseren, M. (1995). *Malatya'nın Kültürel Yapısı*. Malatya: Sezer Ofset.

Tanyu, H. (1976). *Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar*, Türk Folkloru Araştırma Yıllığı 1975. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Tanyu, H. (1980). *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yardımcı, M. (1993). *Halkbilim ve Edebiyat Yazıları*. Malatya: Açıksoz Yayınları.

Yıldırım, L. (2020). Bidatler, Hurafeler ve Malatya Örneği. (Yüksek lisans tezi) Erişim Adresi:

<http://abakus.inonu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11616/18315/Tez%20Dosyas%C4%B1.pdf?sequence=1&isAllo wed=y>